

Vojko Devetak

OBREDI SVETOG SUSRETA

Posvuda i redovito zajednički ljudski suživot i međusobno sporazumijevanje odvijaju se preko ustaljenih i uobičajenih znakova, simbola, čina, obreda. U međuljudskim susretima posebno se pazi, obzirom na kulturnu sredinu, na pravila lijepog ponašanja, na bonton. Svaki takav susret, bilo da se radi o susretu čovjeka s čovjekom, bilo o službenim susretima, uvijek se odvija prema pravilima nivoa na kojem se održava sastanak. Osim općih humanih odnosa primjenjuju se i posebna pravila obzirom na specifičnu karakteristiku susreta. Tako to redovito biva na profanom planu.

Isto tako i na religioznom planu kod svih naroda postojao je i postoji ceremonijal koji se obavlja pri bogoštovnim sastancima. Svaki specifični bogoštovni čin ima i svoje specifične norme koje diktira narav samog čina i kultura određene sredine: ceremonijal koji je shvatljiv određenoj religioznoj sredini.

Kršćanski religiozni obred sačinjava cjelokupno obavljanje raznih znakova kojima se obavlja liturgijski čin. Obredni znakovi su riječi, kretnje, stavovi koji se po određenim pravilima vrše ne samo obzirom na neki čin već također s obzirom na izvjesne predmete i određene osobe. Svaki je obred funkcionalan s obzirom na ono što mora izraziti i na neki način ostvariti. U tom se smislu i govori o obredima krštenja, mise, pogreba, časoslova itd. Obzirom pak na raznolikost običaja i Crkava postoje i raznoliki, iako u bitnosti isti, rimski, bizantinski, ambrozijanski i drugi obredi.

Svi obredi nekoga liturgijskog čina posjeduju i trebaju imati svoju znakovitu stvarnu i izražajnu vrijednost prisutne nevidljive duhovne stvarnosti. Bitni elemenat liturgije i crkvenog bogoslužja jest upravo taj karakter znakovitosti. Obred je vidljiva radnja koja na neki način nevidljivo pretače u vidljive i shvatljive izraze. Obredi su specifičan govor, kerigma, koja želi učiniti pristupačnim i shvatljivijim otajstvo koje se obrednim znakovima slavi. »Liturgijski obred unosi u čine-znakove 'onostranost'. On naime uvijek smjera na nešto što je 'iznad' ovoga svijeta«. ¹ Obred nije koreografija, svečano i službeno zaodijevanje nekoga liturgijskog čina. Liturgijski su obredi samo vanjsko odijelo koje zaodijeva snagu i život. Osjetno i nadosjetno dvije su nerazdjeljivo

¹ GELINEAU J., Pastoralna teologija liturgijskih slavlja, Zagreb 1973, 80.

povezane komponente koje zajedno tvore Otajstvo liturgije. Razumije se da se božansko ne može dohvatiti kroz obred ako ga se ne prihvati vjerom. Svetost se ne prenosi mehaničkim vršenjem obreda. Zemaljska liturgija uvijek je pod znakom, upućuje nas na Krista koji je također znak »slika nevidljivoga Boga« (1 Kol 1,15).

Božja je volja da se susret Boga i čovjeka događa preko osjetnih znakova, jer to i odgovara ljudskoj naravi. »Veliki zakon koji dominira liturgijom jest zakon objektivnosti: put po kojem možemo i moramo ići k Ocu nije vezan uz naš slobodan izbor, još manje uz našu hirovitost; put nam je postavio Bog. Naše spasenje može se ostvariti samo ako slijedimo taj put koji nam je objektivno pokazan, treba ga prihvatiti i s njim se uskladiti. Taj put je utjelovljeni put: preko ljudi i osjetnih materijalnih stvari Bog se saopćava ljudima i ljudi idu k Bogu. Prototip toga zakona je Krist, Bog i čovjek, jedini put za ići k Ocu, u kojem je, na potpuno apsolutan način, božansko sišlo u čovječansko i čovječansko se srelo s božanskim.«²

Sigurno je najbitnije i najvažnije nutarnje bogoštovno raspoloženje. Krist naglašava da pravo bogoštovlje treba biti »u duhu i istini« (Iv 4,23). On s time ne osuđuje niti odbacuje vanjsko bogoslužje, već osuđuje puku formalističku vanjštinu. I on je sudjelovao u obredima. Vanjski su obredi nužni zahtjev ljudske naravi i ljudskog stava pred Bogom. Čovjek stoji pred Bogom u svojoj cjelokupnosti, s tijelom i dušom, pa se prema tome nutarnje bogoštovno doživljavanje treba očitovati i navani. Budući da je sam Bog svoju slavu očitovao navani, pa je prema tome i ljudsko bogoštovlje bitno upućeno da se iskazuje riječima i kretnjama, da se izražava u prostoru, vremenu i zajednici. U tom smislu sv. Pavao poziva: »Proslavite Boga u svom tijelu« (1 Kor 6,20). Crkva je slijedeći Krista preuzela u liturgiju razne znakovne obrede iz ljudskog života da bi preko njih, tj. preko ljudima shvatljivih znakova priopćila božansko. Obredni religiozni govor odgovara ljudskoj psihi jer on često izražava mnogo toga što se ne može izraziti navani i što čovjek nejasno doživljava.

Razvoj liturgijskih obreda

Liturgijski obredi, zakoni, pravila, rubrike nisu nastali najedanput, u jedan dan, dogovorom za stolom. Razvijali su se tijekom čitave povijesti spasa i razvijat će se i prilagođivati mentalitetu i ukusu kultura i vremenâ.

U Starom zavjetu obredni je život bio *dio božanskog plana*. To potvrđuju svi starozavjetni spisi. U ljudsku narav, stvorenu na sliku Božju, Bog ucjepljuje zakon bogoštovlja, nutarnjeg i vanjskog. Da Bog hoće i vanjsko bogoštovlje, očito je u tome što naređuje obred obrezanja kao znak Saveza (Post 17,11 sl.), jer prihvaća nehimbene žrtve prvina

² VAGAGGINI C., *Il senso teologico della liturgia*, Roma 1958, 62-63.

(Post 4,3 sl.), čistih životinja (Post 8,20 sl.), kruha i vina (Post 14,17) itd. Bog preko Mojsija ustanovljuje obrednik slavljenja Pashe i bekvasnih hljebova, određuje da žrtvenici budu od zemlje ili neklesanog kamenja, često veoma potanko u detaljima ustanovljuje obredni zakon kako slaviti blagdane, prinostiti žrtve, prikazivati prvorođence, kako obavljati čišćenje porodilja i gubavaca, naziraet, daje propise o obrednom prostoru, obrednim predmetima i ruhu. Od svakog Izraelca zahtijeva vjerno obdržavanje obrednih propisa, oštro osuđuje uvođenje poganskih obreda i kažnjava onoga koji njegove naredbe »iza leđa baca« (Ps 50,16). Svi starozavjetni obredi imali su svoju duboku znakovitost. Oni su vanjski znak štovanja jednoga Boga, znak i spomen-čin Saveza s Bogom, znak po kojem se Izrael razlikovao od poganskog mnogoboštva. Proroci su stalno inzistirali na obdržavanju obrednog zakona, ali su i naglašavali važnost nutarnjeg kulta i oštro osuđivali vanjski farizejski formalizam.

U Novom zavjetu Bog progovora po svome Sinu, uvodi u zemaljsku liturgiju novog Velesvećenika i *novi obredni zakon*. Stari je zakon bio usko povezan s levitskim svećeništvom, pa »ako se, naime, mijenja svećeništvo, nužno se mijenja i Zakon« (Heb 7,12). Krist ustanovljuje novi obredni zakon i pokazuje kako ga treba obdržavati. Isus ukida starozavjetni obredni zakon, ali i vrši obrede tog zakona da pokaže da su obredi važni i da nam dade primjer. Krist revnuje za pravi kult u duhu i istini, i oštro osuđuje, ne obrede, već licemjerno, farizejsko obredno vršenje i svaku zloporabu kulta. Krist ustanovljuje nove obredne znakove, ali pri tom ne mimoilazi kulturnu znakovitost baštinjene predaje. To je osobito očito u obredu krštenja, pa euharistije koju ustanovljuje u znakovitom okviru slavljenja hebrejske pashe. On zapovijeda svojim nasljednicima da i oni to čine.

Taj Kristov amanet i poslanje vjerno su nastavili apostoli. Tako sv. Pavao, dajući upute kako sudjelovati na liturgijskim sastancima, odlučno se poziva na Krista: »Ja sam, uistinu, primio od Gospodina ono što sam vam i predao« (1 Kor 11,23).

Crkva je, slijedeći Krista i apostole, oko bitne obredne jezgre fiksirane u Pismima i u skladu s tradicijom, zahtjevima vremena i kultura organizirala obrede. Kao što je i Pavao uređujući obrede odredio da u crkvi žene nose marame, a da muškarci budu otkrivene glave (1 Kor 11,4 sl.).

U početku liturgijski ritual bio je vrlo jednostavan. Crkva je pod utjecajem apostolske tradicije, hebrejskog bogoslužja, pokršćanjenih poganskih obreda (npr. ophodi) i kultura novih doseljenih naroda tijekom povijesti organizirala nekad sjajne, a nekad jednostavne obrede. Uvijek se pak čvrsto držalo onoga što je Krist ustanovio pa je bila isključena svaka samovolja.

U prvim vijekovima vladala je velika *sloboda u organiziranju i razvoju obreda*. Sve, osim osnovne strukture, bilo je prepušteno nadahnuću biskupa. O tom nam svjedoče vrlo rani spisi kao što su Didaché, Justinova anafora, Hipolitova Apostolska predaja i dalje sve brojniji spisi govore o konstruiranju liturgijske discipline. Budući da svi organizatori i

službenici kulta nisu imali identične umne vlastitosti, a međusobno komuniciranje bilo je teško, obredi su se improvizirali na razne načine. Uglavnom su se reproducirali prvotni uzorci obrednih šema.

Sve do tridentinskog sabora liturgijska disciplina spadala je pod vlast biskupa, bila je *biskupskog prava*. Osim biskupa i bez njihova odobrenja nitko nije prisvajao vlast uređivanja liturgije. Od IV. st. liturgijsku disciplinu sve češće su određivali opći ili pokrajinski sabori. Ukoliko bi nastalo neslaganje, utjecalo se papi koji bi davao konačno rješenje. Tako je, na primjer, bilo već u II. st. kad je nastao spor o slavljenju Uskrsa.

Ukoliko bi se vladari uplićali u liturgijsku disciplinu, to se uvijek događalo u sukladnosti s crkvenom vlasti. Na mnogim saborima vladari su sudjelovali u raspravama o liturgijskoj disciplini, ali nisu glasovali, nego bi svojim zakonima potvrđivali odluke papa, biskupa i sabora. To su činili u dobroj vjeri i najboljoj nakani. Naime, smatrali su se Božjim predstavnicima koje je Crkva posvetila za kraljeve da upravljaju Božjim narodom. Bilo je sa strane vladara i zloporaba protiv i mimo crkvene vlasti. Sjetimo se štetne ingerencije u liturgiji Ljudevita XIV. i Josipa II., vladara »sakristana«.

Povijesni razvoj liturgije pokazuje njezinu važnu karakteristiku prikladnog prilagođivanja osebnosti raznih kultura. Tako i treba biti, jer je liturgija živa stvarnost za žive ljude svih vremena i kultura. Seoba naroda i dolazak na Zapad novih ljudskih masa sa svojim osebnim kulturama i običajima diktirali su liturgijskom dinamizmu uvođenje novih obreda koji su tim narodima shvatljivi i prihvatljivi. Uz postojeće oblike rimske liturgije, u keltsko-germanskom svijetu prihvatilo se dosta njihovih religioznih običaja i dalo im se kršćanski smisao. To se nije smatralo pogrešnim jer se uvodilo po nadahnuću Crkve i po direktivama teritorijalnih biskupa. To pokrštavanje i posuvremenjivanje nije pak uvijek bilo uspješno. Ponegdje se to svelo na puki ritualizam i sakralistički sinkretizam. Na razvoj rimske liturgije velik utjecaj imala je sjajna istočna liturgija. Pod utjecajem ceremonijala na carskim i kraljevskim dvorovima u liturgiju su se uvodili sve sjajniji i veličanstveniji obredi tzv. »carski stil«. Kršćanskom mentalitetu ondašnjeg vremena to je bilo sasvim razumljivo. Ako je zemaljski kralj okružen takvim ceremonijalom, onda to još više pristaje »Kralju kraljeva«.

Sve do XIV. st. u liturgiji postojala je relativno *velika obredna raznolikost* ne samo između dijeceza i dijeceza već i između raznih redova. Tako velika raznolikost zadavala je ondašnjoj Crkvi velike probleme, pa je tridentinski sabor morao u duhu katoliciteta provesti liturgijsko jedinstvo. Mislilo se na jedinstvo Crkve koje svatko mora iskusiti i po liturgiji susretajući svuda iste obrede. Sabor je provedbu jedinstva povjerio Svetoj Stolici, a svu liturgijsku disciplinu centralizirao je u njezinu nadležnost. U cijeloj rimskoj liturgiji obredi su se morali obavljati prema tipičnim izdanjima (»*Editio typica*«) koja je potvrđivala Kongregacija obreda.

Jedino je priznato pravo opstojnosti istočnim obredima. To je bila genijalna odluka sabora koja je donijela veliku utjehu, ali je u sebi skrivala opasnost degeneriranja u jednoobraznost i ukočenost.

Daljnje razrađivanje Rimskog obreda najsitničavijim zakonodavstvom i praktična apsolutna centralizacija zakonodavne kompetencije doveli su do ukočene jednoobraznosti, pa čak i do pukog ritualizma ne misleći na duh liturgije. Pretjerani centralizam, koji nije dovoljno mislio na potrebe mjesnih Crkava i posebno u misijskim zemljama kojima rimski zapadni obredi bijahu nerazumljivi a kultura neshvatljiva, unio je dosta pomutnje i štete. I u Zapadnoj crkvi sve se više prigovaralo rubricističkoj ukočenosti što nije u skladu s povijesnim razvojem i svojstvenoj evolutivnoj naravi liturgijskog prilagođivanja. Drugi vatikanski sabor unosi u liturgijsko zakonodavstvo velike promjene, ublažava strogu jednoobraznost i centralizam, proglašava pravo i nužnost liturgijske raznolikosti, ali postavlja i granice promjenama da se izbjegnu eventualne pretjeranosti koje bi bile na štetu jedinstva Crkve i vjere (SC 37; 38; 23).

Prilagođivanje liturgijskih obreda

Elastičnost liturgijskog prilagođivanja tijekom stoljeća resila je liturgiju i u liturgiju unosila životnost stvarajući nove oblike a dokidajući zastarjele. Kad je taj evolutivni zakon zakočen i provedena stroga jednoličnost obreda, nastala je izvjesna stagnacija i ukrućenost. Nema sumnje da su s jedne strane ozbiljnost liturgije a s druge strane samovolja pojedinaca koja je dovela do liturgijske anarhije nužno zahtijevale da se pravila svetog susreta juridički determiniraju.

Međutim, stroga ograničenja nisu doprinijela liturgijskom razvoju i koristi pojedinih Crkava. Stoga su razne partikularne Crkve, iz praktičnih razloga usklađivanja s mjesnim prilikama, tražile od Svete Stolice posebne dozvole i rješenja za preinaku obreda za svoj specifično liturgijsko-kulturni ambijent. Službena pozitivna rješenja Svete Stolice, kojih je bivalo sve više u prilog partikularnih Crkava, izazvala su napetost kod drugih Crkava. Očita nužnost posuvremenjivanja i prilagođivanja, na što je osobito upozoravao veliki liturgijski pokret zatim sve dublje proučavanje Sv. pisma, tradicije i istočnih obreda diktiralo je nužnost radikalnog mijenjanja liturgijskih obreda u sekulariziranom svijetu a osobito bolne liturgijske prilike u misijskim krajevima.

Vatikanski II., imajući sve to pred očima i misleći na raskršćanjeni svijet, ozbiljno pristupa delikatnom zadatku obnove čitave liturgije. Koncilski Oci nisu kritizirali tradicionalne obrede, jer su nastali po diktatu vremena, već su odredili da ih se *obnovi i prilagodi suvremenom svijetu* i u tom smislu donose posebnu Konstituciju o svetoj liturgiji. Konstitucija inzistira i naglašava nužnost da se kult uskladi s kulturnom sredinom i suvremenim ljudima da bi im se liturgija otvorila u božanskoj perspektivi, da po liturgiji susretnu Boga s nama i u nama da što punije i djelatnije sudjeluju u liturgiji.

»Crkva je, poslije vjekovnog blagodatnog i u isto vrijeme kobnog centralizma, opet otkrila princip elastičnosti koji je misionarima Pracrkve dozvolio da budu Židovi sa Židovima, Grci s Grcima, Rimljani s Rimljanima«.³

Sabor *ublažava strogu jednoličnost i centralizam*. Opasnosti su i anarhija prethodnih vjekova prevladani, a mentalitet, kulture i običaji toliko su se od stoljeća do stoljeća promijenili pa se i Crkva treba prilagoditi tim promjenama. Liturgija je pak najveći izraz crkvenog života, a taj život nije statičan i nepokretan, već dinamičan i u stalnom nastajanju. Zakočiti tu živu evoluciju crkvenog organizma bilo bi neprirodno. Tu se vitalnost ne smije zakočiti krutom jednoličnošću, »*kad god nije u pitanju vjera ili dobro čitave zajednice*« (SC 37).

Pri prilagođivanju liturgije treba imati na umu da ono što je *božanski ustanovljeno* mora ostati *nepromjenljivo*. Liturgija osim božanskih nepromjenljivih elemenata sadrži i *ljudske promjenljive* elemente (SC 21) pa je kroz povijest u tim elementima bila elastična i mnogo toga sabrala iz civilizacija raznih naroda. Ti promjenljivi elementi »mogu se ili čak moraju mijenjati ako su se u njih uvukle pojedinosti koje manje odgovaraju izvornoj naravi liturgije ili su postali manje prikladni« (SC 21; 62).

U uređivanju obreda i u određivanju rubrika, da ne bi nastala nova anarhija, slobodno je ono prilagođivanje koje ne dira u *jedinstvo Crkve*. Da bi se u liturgiji sačuvao katolicitet Crkve, treba čuvati »bitno jedinstvo rimskog obreda« (SC 38) i u tom duhu u različnosti provoditi prilagođivanje prema kulturama i etničkim skupinama čuvajući se pretjerane različnosti.

Prilagođivanje se odobrava *na širokom etničkom*, a ne na uskom *području* jedne biskupije. Svjetsko se poslanje Crkve ne može ostvariti bez uživanja u osebujnosti kultura i naroda, njihovog mentaliteta, društvenog ponašanja i jezika. Sve to nužno diktira pluralizam obreda. Usvojiti znakove određene kulturne sredine, produbiti ih i dati im novi kršćanski smisao. Liturgijski oblik treba povezati konkretne ljude s njihovim tradicijama, osebujnim običajima i kulturnom fizionomijom, ali se treba čuvati ekstrema. Crkva »dobrohotno prosuđuje i, koliko je moguće, svom pomnjom čuva sve što u narodnim običajima nije nerazrješivo povezano s praznovjerjem i zabludom; štoviše, katkada to pripušta i u samu liturgiju, ako se samo može uskladiti s liturgijskim duhom« (SC 37). Svakom novom obredu treba prethoditi »*brižljivo teološko, povijesno i pastoralno proučavanje*« (SC 23), zatim preispitivanje njegove funkcionalnosti i mogućnosti ugrađivanja u život konkretne zajednice, a onda ga Crkva poslije dugotrajnog eksperimentiranja uvodi i ozakonjuje.

Sabor predviđa da će u nekim, osobito *misijskim, krajevima* biti potrebno dublje i radikalnije prilagođivanje i preko okvira rimskog obreda. Budući da je to vrlo teško, Sabor sugerira da teritorijalni biskupi uz pomoć stručnjaka stvar prilagođivanja oprezno prouče, zatim na neko vrijeme stave na pokus prije nego Apostolskoj Stolici predlože na odobrenje (SC 40). U misijsku liturgiju smiju se »pripustiti i elementi inicijacije

³ BARAUNA G., *La sacra liturgia rinovata*, Asti 1965, 187.

koji su običajni kod pojedinog naroda, ukoliko se mogu prilagoditi kršćanskom obredu« (SC 65). Sveta Stolica je već davala nekim misijskim krajevima povlasticu da se pri krštenju ispusti upotreba sline, soli, dahanja itd.

Tijekom vremena uvukli su se u liturgijske obrede toliki, danas zastarjeli, elementi koji za suvremeni život nemaju nikakve znakovitosti. Stoga je »potrebno štošta prilagoditi potrebama našeg vremena« (SC 62). Stalna preobrazba ambijenta i ljudske psihe zahtijeva da liturgija bude pokretna i prilagodljiva životu. Vjerski život vjernika ne smije biti statičan već pun dinamizma rasta, stoga i liturgija koja je najveći izraz toga života treba biti dinamična i prilagodljiva rastu. Dok ljudi žive u jednom novom svijetu, kojemu je ono staro daleko i neshvatljivo, a njihove potrebe sasvim drukčije, ne može se ostati u stratosferi davnih simbolizama i obreda negdašnjeg života. Liturgija treba neprekidno biti posuvremenjivana, dapače treba biti prethodnica razvoja, inače će zaostajati za životom i neće moći imati onaj moćni utjecaj koji joj pripada.

Prilagođivanje treba ostvariti pastoralni liturgijski ideal »punog i djelatnog učešća svega naroda« (SC 14). Zbog toga treba paziti da obredi ne budu stilizirani tako visoko i apstraktno da se izgubi kontakt s konkretnim životom vjernika. Doduše, nemoguće je iz liturgije isključiti onu visoku istančanost obreda, ali ih ipak treba prizemljiti da bi suvremenom puku bili shvatljivi, inače se neće moći ostvariti želja Majke Crkve da punom sviješću učestvuje u liturgijskim obredima. Princip »djelatnog sudjelovanja« nemoguće je ostvariti u ambijentu koji je odavna zastario, stoga liturgija treba biti prožeta onim vitalnim pastoralnim oblikom da bi se teorija provela u praksu, u živi izvor religioznog života.

Sabor je s liturgijskom konstitucijom pobudio velika iščekivanja. I zaista, iznad svakog očekivanja mnogo je toga učinjeno. Nije lako ni jednostavno, a nije ni prikladno, najedanput, na brzinu osloboditi se jednoobraznosti, ritualizma, ukočenosti, formalizma i svih drugih opasnosti koje miniraju liturgijski život i riješiti tolike nagomilane važne probleme koji su bili dugo zanemareni i prilagoditi ih suvremenom mentalitetu razolikih kultura. To je posao koji neće nikad moći biti kompletno izvršen. Uporedo s ljudskom povijesti nastavljat će se obnavljanje i posuvremenjivanje liturgije.